

אוצר בית דין

א. התוספתא

סוגיית אוצר בית דין נפתחת בדברי התוספתא. מדובר בתוספתא ייחודית, בין השאר מפני שלא ברור אם היא באה לחדש הלכה או רק למסור תיאור היסטורי. אומרת התוספתא (שביעית ח, א-ב):

בראשונה היו שלוחי בית דין יושבין על פתחי עיירות כל מי שמביא פירות בתוך ידו נוטלין אותן ממנו ונותן לו מהן מזון שלש סעודו' והשאר מכניסין אותו לאוצר שבעיר.

הגיע זמן תאנים שלוחי בית דין שוכרין פועלין עודרין אותן ועושין אותן דבילה וכונסין אותן בחביות ומכניסין אותן לאוצר שבעיר הגיע זמן ענבים... הגיע שעת הביעור עניים אוכלין אחר הביעור אבל לא עשירים דברי ר' יהודה ר' יוסי אומ' אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור ר' שמעון אומ' עשירים אוכלין מן האוצר אחר הביעור.

המילה 'בראשונה' נאמרת בדרך כלל בנוגע לדברים שנהגו בעבר והשתנו. מה מתוך תיאור התוספתא השתנה? מתי הוא השתנה? האם שינוי זה מופיע כבר בתוספתא, או שמא כולה עוסקת בתהליך אחד הנכלל כולו תחת הכותרת 'בראשונה'?

בשאלות אלו רבו התשובות והפירושים. נראה שהתוספתא עוסקת בשני שלבים היסטוריים. הפסקה הראשונה מתארת את הנהוג 'בראשונה' והפסקה הבאה, 'הגיע זמן תאנים', מתארת את הנהוג בהמשך. ניתן לדייק כך מהמילים 'הגיע זמן תאנים' – הן קשות לכאורה, הרי זמן זה הגיע כבר בפסקה הראשונה העוסקת באנשים הלוקטים את פירות האילן ותבואת השדה! נראה אפוא שההלכה השנייה עוסקת בתקופה אחרת שבה נהגו בצורה שונה.

מהם אפוא אותם שני שלבים? מה ההבדלים ביניהם ומהי סיבתם?

לפני שנעסוק בהבדלים נתבונן בכל שלב בפני עצמו. בשלב הראשון שלוחי בית הדין פיקחו בכניסה לעיירות על כמות התבואה הנלקטת. תיאור זה יכול לסייע לעמדות

שלפיהן יש הגבלה על כמות הפירות שמותר לאדם להביא לביתו¹. נראה כי שלב זה אינו מתנגש עם חובת הפקר הפירות והאיסור לשמור עליהם: בית הדין רק דואג ואוכף חובות אלו, מונע מאנשים להשתלט על כמות גדולה, לגרום למחסור לאחרים ובהמשך אולי לסחור בפירות².

בשלב השני, בית הדין הגביר את מעורבותו; לא נשאר בפתח העיירה אלא יזם ירידה מאורגנת לשדות ומעורבות ממוסדת בשלבי הקצירה והעיבוד.

נראה אפוא כי השלב השני מתאר העמקה של פעילות בית הדין, אך מצד שני היסוד של הפיקוח והכפייה אינו מופיע בו. מדוע?

ייתכן כי כבר לא היה בו צורך. הפיקוח נצרך רק בשל ריבוי העבריינים, אך בהמשך המצב השתפר וכבר לא היה צורך בפיקוח³. אולם ייתכן כי לא היה צורך בפיקוח בכניסה לעיירות מסיבה אחרת: בית הדין ניהל לבדו את פעולות האיסוף והעיבוד ומנע בכך מלכתחילה את היווצרות הבעיה. אנשים נמנעו מלרדת לשדות משום שבית הדין קצר ועיבד עבורם. זאת ועוד, ייתכן שהשלב השני מתאר פיקוח וכפייה גדולה יותר: בית הדין אסף את התבואה וחילקה ומנע מאחרים לעשות זאת!

לא ברור אפוא האם בית הדין הסתפק בשכירת פועלים שילקטו את התבואה, דבר שגרם באופן טבעי לכך שהציבור לא ירד לשדות ללקוט ולא היה עוד צורך בפיקוח, או שבית הדין אף מנע בצורה פעילה מאחרים ללקוט. ודאי שאם נבין כאפשרות השנייה תעלה שאלה גדולה: איך בית הדין יכול לעשות זאת? הרי אסור לשמור על הפירות ולמנוע מאחרים ללקוט! נכון אמנם שבית הדין שמר וקצר כדי לחלק לאחרים, אך המכילתא דרבי ישמעאל שוללת זאת בפירוש (מסכתא דכספא פרשה כ):

1. ראה למשל דיוקו של המעדני ארץ (ז, ב-ד) מדברי הרמב"ם שמיטה ד, כד. גם לפי עמדות אלו ודאי מותר לאדם מעיקר הדין להביא לביתו יותר משלוש סעודות. בכל זאת בפועל זו היא הכמות שבית הדין התיר להביא, אולי כגזרה וחשש שמא יביאו יותר.
2. בלשון התוספתא עצמה ניתן להתלבט אם היא מציגה רק פיקוח או גם התערבות אקטיבית של ב"ד: "נוטלין אותן ממנו ונותן לו מהן", התיאור הוא של הפקעה מוחלטת ואז נתינה מחדש, כלומר גם מה שהאדם יכול לקחת לעצמו עובר דרך ב"ד. אולי צריך להבין זאת כשיקוף נוסף לבעייתיות באכילה כבעלים. אך אולי אין לדקדק בלשון זו ועיקר הכוונה לפיקוח שלא ייטול יותר מג' סעודות.
3. וכך עולה מדברי החסדי דוד בפירושו הראשון: "אפשר דבראשונה היינו בזמן שהיו הרבה חשודים על השביעית הוצרכו לתקן דבר זה, ואח"כ אכשור דרי ולא היו כ"כ חשודין".

דבר אחר והשביעית תשמטנה ונטשתה, מפני מה אמרה תורה, לא שיאכלו אותה עניים, הרי אני מכניסה ומחלקה לעניים, תלמוד לומר והשביעית תשמטנה – ונטשתה.

האדם נתבע אפוא להפקיר את הפירות ולא לשמרם ולקצורם כדי לחלקם לעניים, וכיצד בית הדין עשה זאת?

ב. הבנת הראב"ד והרמב"ן בתוספתא

בהמשך הדרך נחזור לשאלות אלו ונעסוק בהן בהרחבה. בשלב זה נפנה ללימוד הבנתם של הראב"ד והרמב"ן בתוספתא. הראב"ד הביא אותה בהשגתו על שיטת הרמב"ם בביעור (שמיטה ז, ג):

א"א בחיי ראשי לא האיר ולא הצהיר מהו הביעור האוסר על כל אדם ואולי הוא סובר כי החילוק של ג' סעודות הוא גמר הביעור ואינו כן אלא בשיכלו פירות העיר ותחומיה מוציאים כל אדם מה שבבתייהם ומביאים אותם לאוצר ליד ב"ד והם מחלקים לכל אדם שלש סעודות כדי לשבת וכן בכל יום ויום עד שיכלו.

נראה מדבריו כי להבנתו התוספתא עוסקת רק בשלב הביעור, לאחר שכלו הפירות מהעיר, ולא בשלבים מוקדמים יותר. בשלב זה אדם נתבע להפקיר פירותיו. הוא יכול אמנם לחזור ולזכות בהם, אך נהגו כדרך טובה יותר להביא את הפירות לבית הדין שהיו מחלקים לכל אדם מזון שלוש סעודות מהם.

הרמב"ן דן בתוספתא בפירושו לתורה העוסק בביעור (כה, ז):

ושנו בתוספתא (שביעית פ"ח ה"א - ה"ד), בראשונה היו שלוחי בית דין מחזרין על פתחי עירות, כל מי שמביא פירות לתוך ידו היו נוטלין אותן ממנו ונותנין לו מזון שלש סעודות והשאר מכניסין אותו לאוצר שבעיר, הגיע זמן תאנים שלוחי ב"ד שוכרין פועלים ועוברים אותן ועושים אותם דבילה וכו'... ועשו להם תקנות מדבריהם, בראשונה היו בית דין עושין אוצר בכל עיר ועיר, מתחילת יציאת הפירות היו נוטלין אותם מיד מביאייהן ומכניסין אותן לאוצר, וכשיבא זמן לקיטת כל אותו המין כגון שבא זמן של (קציר) [קיץ] ועת הבציר הגיע, ב"ד שוכרים פועלים ובוצרין ומוסקין ולוקטים כל אותו המין ודורכים ומוסקין בגת ובבית הבד כדרך שאר השנים, ונותנים לאוצר שלהן, ואלו הפירות המכונסים לאוצר בית דין אינן צריכין ביעור אחר שכבר מבויערין הם מן הבית, ואחד עניים ואחד עשירים מותרין לאחר הביעור לקבל מהם מיד ב"ד ולאכלן. וכל זו התקנה והטורח של ב"ד, מפני חשד שלא יבאו לעכבם או לעשות מהם סחורה.

בניגוד להבנה שהוצגה לעיל כי התוספתא מציגה שני שלבים בהתפתחות התקנה, הרמב"ן הבין אותה כרצף אחד בעונה אחת: השלב הראשון עסק ב'תחילת יציאת הפירות'⁴ ובו בית הדין פיקח בכניסה לעיירות, ובהמשך העונה, בהגיע עת הקציר, ירדו שלוחי בית הדין לשדה וניהלו את אסיף הפירות. הם עשו זאת כדי למנוע מהציבור לעבור על איסורי סחורה וביעור. גם בדברי הרמב"ן לא ברור כל כך אם בית הדין רק שכר פועלים לאסוף ולחלק וממילא הציבור נמנע מלאסוף, או שבית הדין גם מנע באופן פעיל מאחרים לעשות זאת 'מפני חשד שלא יבואו לעכבם ולעשות מהם סחורה'.

ג. כיצד הותרה שמירה לבית הדין

בהנחה שבית הדין אכן שמר על הפירות, מנע מאחרים ללקוט וניהל לבדו את איסוף הפירות וחלוקתם, כיצד היה מותר לו לעשות זאת? כיוון אחד אפשרי הוא שאיסור השמירה הקשור לחובת ההפקר נאמר לבעלים בלבד. הרי רק הוא יכול להפקיר את הפירות⁵ ועל כן רק הוא מצווה בכך. ניתן להבין אפשרות זו בגוון אחר: מהותית האיסור פונה לכל, אולם האיסור הוא על שמירה המבטאת בעלות, ורק שמירת הבעלים הראשון מבטאת בעלות. וביתר חידוד: ייתכן ששמירה מלאה אסורה תמיד, אך שמירה על מנת לחלק נאסרה לבעלים בלבד. זאת משום שהחלוקה לאחרים כשלעצמה אינה מבטאת בעלות, ורק כשהבעלים עצמו מחלק הוא מבטא בכך באופן עדין את פטרונותו על הפירות. מדברי הרשב"ש בתשובה עולה הבנה אחרת (שו"ת הרשב"ש רנח):

עוד שאלת. בארץ ישראל שנוהגת שמטת קרקעות ובשנה השביעית יד הכל שוה ואין לבעל הכרם או השדה להחזיק בו כשאר שנים, והגוים כשידעו שישראל הפקיר שדהו או כרמו יגנבו אותם מפני שאין ישראל יכול לשמרן והרי הם

4. ייתכן שכך הרמב"ן הבין את המילה 'בראשונה' – עם יציאת הפירות, ולא כתיאור תקופה היסטורית.
5. המנחת חינוך פד' תולה זאת בחקירה אם הפקר הוא אפקעתא דגברא או אפקעתא דמלכא – אם מבינים את ההפקר כאפקעתא דגברא, כמצווה על האדם להפקיר, אזי המצווה פונה לבעלים בלבד, שכן רק הוא יכול הרי להפקיר את הפירות. מצד שני, אם מבינים את ההפקר כאפקעתא דמלכא, שהתורה עצמה הפקירה את הפירות, אז לא ייתכן שהמצווה תפנה לבעלים בלבד: הרי הוא כבר איננו הבעלים ואין עוד הבדל בינו לאחר!

הפקר, אם יכול ישראל להחזיק בו כשלו וישמרנו כפי יכולתו ויאספנו הביתה ואח"כ יחלקנו לעניים או לתלמידים... ולענין שאלתכם, נראה שיש תקנה בדבר שב"ד יעמידו שומרים בגנות ופרדסים שלא יכנסו גוים והם ילקטו הפירות, ובעל הבית ג"כ ילקט מכללם אם רצה, או הב"ד יתנו לו מזון ג' סעודות בכל יום, והשאר יחלקוהו לעניים, וכדתניא בתוספתא הביאה רבינו שמשון ז"ל בפירושו לסדר זרעים בפ"ט דמסכת שביעית... כל זה שנוי בתוספתא. נראה ממנה ששלוחי ב"ד יכולין ללקוט בשביל עניים, והוא הדין לשמור לפי שב"ד הם יד עניים כדאיתא בפרק שור שנגח ארבעה וחמשה.

עקרונית איסור השמירה נאמר לכולם ולא רק לבעלים, אך לבית דין מותר לשמור. סיבת ההיתר היא 'לפי שב"ד הם יד עניים'. הסבר זה קשה לכאורה – מה בכך שבית הדין הוא 'יד העניים', שליח שלהם ונציגם, הרי גם להם עצמם היה אסור לשמור! כיצד היותו נציג העניים מתירה לו לעשות פעולה האסורה עליהם?

ייתכן כי גם לאדם פרטי מותר לשמור על כמות קטנה הנחוצה לצריכתו היומית⁶, ואם כך לבית הדין כשליח העניים הותר ממילא לשמור על כמות גדולה הנחוצה לכולם. אפשרות אחרת היא לבאר את ההיתר בצורה דומה עקרונית לאפשרות הקודמת שצמצמה את האיסור לבעלים בלבד: השמירה אסורה בשל הפגנת הבעלות שבה. הרשב"ש סבור שישוד זה קיים אמנם גם באחר השומר על הפירות, שגם שמירתו מבטאת ומפגינה בעלות, אך לא בבית דין הפועל כיד עניים. פעולה שכזו אינה מציבה את בית הדין כבעלים.

ד. התוספות: אסור לבית הדין לשמור על העומר

מדברי התוספות על שמירת העומר עולה לכאורה שהם לא קיבלו תשובות אלו, ולדעתם איסור השמירה חל תמיד, הן על אחרים והן על שלוחי בית הדין. התוספות דנים כיצד היה מותר לשמור על העומר ומדוע השמירה לא פסלה אותו (יבמות קכב.):

6. עי' מעדני ארץ (סי' ה אות ו-ט) שהסתפק האם מותר לאדם לזכות בשיעור מועט של תבואה במחובר ולשמור עליו, ולבסוף הכריע שהדבר אסור.

קרי כאן ממשקה ישראל מן המותר לישראל ומשומר אסור לישראל כו' כדפי' ואר"י שלא היו שומרין אותו אלא מונעים רגלי בהמה משם ומודיעין לבני אדם שהם לצורך.

לדברי תוספות, שלוחי בית הדין לא היו שומרים ומונעים אנשים מלקחת את העומר, אלא הסתפקו בהודעה שאסור לקחת. עולה מדבריהם כי שמירה ממשית אסורה גם לאחרים וגם לשלוחי בית דין. אולם ייתכן ויש לחלק: אמנם בית הדין עשה זאת עבור כלל ישראל, אך לא עבור אכילתם, ועל כן יש כאן הפקעה מאכילה. בית הדין אינו מתפקד אפוא בעומר כ"ד עניים' עבור אכילתם.

ה. מטרות השמירה

החילוק שהצענו בדעת התוספות, בין שמירה שמטרתה חלוקה לאכילה ובין שמירה למטרות אחרות שאינן קשורות לאכילה, מוביל אותנו לשאלה הבאה: עסקנו לעיל בשאלה האם הותר לבית הדין לשמור ובהסברים האפשריים להיתר. בהנחה שמותר לבית הדין לשמור, מהן המטרות המצדיקות זאת? האם יש הבדל בין מטרות שונות? האם מותר לבית דין לשמור על הפירות מתוך חשש לפגיעה בקדושתם?

הרמב"ן הזכיר בדבריו שני חששות: 'וכל זו התקנה והטורח של ב"ד, מפני חשד שלא יבאו לעכבם או לעשות מהם סחורה'. לכאורה ניתן להוכיח מדבריו שכל חשש לפגיעה בהלכות קדושת הפירות מצדיק שמירה. אולם ייתכן ויש לחלק בין איסורים הקשורים להשתלטות אסורה על הפרי ובין איסורים אחרים. איסור השמירה הוא איסור על פגיעה בהפקר הפירות, על השתלטות והפגנת בעלות עליהם. ייתכן שאיסור זה יהיה מותר כדי למנוע השתלטות אסורה אחרת, שכן אז השמירה מגנה על יסוד ההפקר ולא פוגעת בו. נוכל לומר זאת אם נבין שאיסורי הסחורה והביעור, המוזכרים בדברי הרמב"ן, משתייכים לתחום איסורי הפגנת הבעלות על הפירות. את הביעור ודאי שיש לראות כך לפי תפיסת הרמב"ן הרואה בו הפקר נוסף, וייתכן שניתן להבין כך גם את איסור הסחורה, כנובע מהאיסור להשתלט על הפירות ומהחובה לנהוג בהם כמי שאוכל משולחן גבוה. מדברי רש"י בבבא קמא קא:7, למשל, עולה שאיסור הסחורה נובע מהאיסור להפיק מהפרי הנאה ארוכת טווח מעבר להנאה המיידית של האכילה. על

האדם לאכול בשביעית משולחן גבוה ולא לעשות בפירות סחורה כבשלו. ייתכן אפוא שהרמב"ן התיר לשמור על הפירות, פעולה האסורה בדרך כלל בשל הפגיעה ביסוד ההפקר, רק כדי למנוע מפגיעות משמעותיות יותר ביסוד זה, כסחורה וביעור, אך לא כדי למנוע חששות מתחומים אחרים.

נתבונן בתשובה שעסקה במקרה מיוחד של שמירה למניעת איסורים. כידוע, היו דיונים רבים סביב שאלת ייצוא אתרוגי ארץ ישראל הקדושים בקדושת שביעית לחו"ל לצורך ארבעת המינים. אחת הבעיות שהוזכרו הייתה שנהגו לאחר הסוכות להכין מהאתרוגים ריבה ולאכול ממנה גם לאחר זמן הביעור; הציבור לא ידע מכך ועבר לכאורה על איסור ביעור פירות שביעית. אולם הפוסקים התירו זאת משום שהאתרוג דר באילן כל השנה, ואין זמן שבו הוא כלה מן העץ וחייב בביעור. היו שערערו על כך בטענם כי גם אם האתרוג לכשעצמו יכול לדור באילן כל השנה, הגויים נהגו לקטוף את האתרוגים לאחר הסוכות כך שבפועל אין אתרוגים באילן זמן מה לאחר הסוכות. הרידב"ז דן בקושי זה והציג פתרון (הערות למשמרת הבית עמ' כב):

הנה בענין אתרוגים חקרתי בזה מאיש אחד מהימן והגיד לי שהוא בעצמו ראה אתרוגים על האילנות כל השנה. ואח"כ נתעוררתי לחקור עוד הפעם ונתברר לי בבירור ע"י המשגיח בגנות בכפר חיטין בארץ הגליל שהדבר הוא כך, שברוב השנים מאחר שנקצרו האתרוגים לשלחם לחו"ל אין כדאי להושיב שומרים שלא יבוזו הגוים ע"כ באים הגוים ומבזבזים ולא נשאר כלל... ע"כ ע"פ הדין תורתנו הק' מחויבים הסוחרים ובעלי הגנות בשנת השמיטה להעמיד שומרים כל השנה שלא יניחו להגוים לבזבזו כדין עיר הסמוכה לספר, אחד משום דמוזהרים אנחנו לכם ולא לנכרים ע"כ מחויבים לשמור שלא יפול פ"ש לידי נכרים. ועוד כדי שלא יכשלו ישראל בארצות פזוריהם שלא יאכלו פ"ש לאחר ביעור בלא ביעור. כי רוב ישראל מטגנים אתרוגיהם לאחר החג ועומד מטוגן כל השנה אין יודעים כלל מזה הדין ויצא שכרם בהפסדם שכר מצות נטילת אתרוג בהפסד אכילת פ"ש לאחר הביעור... ע"כ מחויבים להעמיד שומר שאז לא יכשלו ב"י. כי אז יהיה פטור מן הביעור. וגם בהיתר להוציאו לחול מחמת שלא יהיה עליו דין ביעור.

הציץ אליעזר הסביר את היתר הרידב"ז (ו, לט):

ולפי"ז גם עתה בזמנינו הגם שאין חשש כ"כ מביזבזו נכרים יש מ"מ חיוב על כך להעמיד שומרים במטרה שישארו מהאתרוגים על האילן בכדי שלא יכשלו ישראל בארצות פזוריהם ושההוצאה תהא בהיתר, וממילא אין לפנינו איסור של מן המשומר, ואף על פי שיש בזה לכאורה משום חטא כדי שיזכה חברך, מ"מ י"ל דשמירה כזאת בכוונה של הצלה מחטא איננה אסורה בכלל.

הדברים מחודשים מאוד: הרי מהות ההפקר ואיסור השמירה הוא להניח לפירות להיאכל לכל, וכאן השמירה באה כדי לשמור על הפירות על האילן ולמנוע אכילה מותרת, למנוע את כילוי הפירות מהאילן. זו סתירה ברורה למגמת ההפקר, וכיצד ייתכן שהיא אינה נחשבת לשמירה? זאת ועוד, לא רק שהשמירה אינה מונעת השתלטות אסורה על הפירות, היא אפילו לא מונעת חטא של המלקט אלא חטא אחר, במקום אחר! האם אין כאן משום חטא כדי שיזכה חבירך? יש כאן הרחבה עצומה של היתר השמירה באוצר בית דין ושל דברי הרמב"ן.

ו. היתר מלאכות על ידי בית דין

עד לשלב זה עסקנו בשאלת היתר השמירה. נפנה בקצרה ובשולי הדברים לשאלת היתר המלאכות. התוספתא מתארת מספר מלאכות שנעשו על ידי שלוחי בית הדין: 'הגיע זמן תאנים, שלוחי בית דין שוכרין פועלין, עודרין אותן ועושין אותן דבילה וכונסין אותן בחביות'. אסור לכאורה לעשות פעולות אלו כדרך, 'כדרך הקוצרים', ללא שינוי, ובכל זאת התוספתא בפשטות אינה מצריכה שינוי. מדוע?

הר"ש סיריליאנו (ט, ד ד"ה חזור) טען כי התוספתא עוסקת בפירות שישית, פירות שאינם קדושים בקדושת שביעית, ורק בהם היא מתירה את עשיית המלאכות כדרך. לדבריו, חידוש התוספתא הוא שבית הדין הפקיר גם את פירות השישית למרות שהם אינם חייבים בהפקר. החזון איש הקשה על כך (יא, ס"ק ז):

ומה שפירש מהרש"ס ז"ל שלוקחין פירות שישית תמוה, וכי הפקירו בי"ד פירות שישית וגזלו את כל העולם, ולא עוד אלא שאין נותנין להן אף חלקן כשאר עניים.

החזון איש מקשה איך הפקירו בית דין את פירות השישית השייכים לבעלים, ומסביר את היתר התוספתא בדרך אחרת. לדעתו איסור הקצירה נאמר לבעלים בלבד. הוא מביא ראיה לצמצום זה של איסור הקצירה מהתוספתא (יב, ה - ו):

אבל דעת הר"ם דהקוצר כדרך הקוצרין והבוצר כדרך הבוצרין לוקה, ומשמע דאפילו מן המופקר קאמר, וקרוב הדבר שאין לאו זה אלא בקוצר שדהו אבל קוצר שדה אחרים מדין הפקר אינו בכלל האזהרה... ומשמע בתוספתא שם שבוצרין הכל בב"א ולא מעט מעט ויש ראיה מכאן דאף לדעת הר"ם אין איסור רק בבעלים.

איסור הזריעה למשל ודאי אינו מוגבל לבעלים בלבד, כך שהדברים קשורים כנראה ליסוד שראינו בעבר: רק קצירה המבטאת בעלות, 'קצירה כדרך הקוצרים', נאסרה.

איסור על התנהגות כבעלים נאמר להבנת החזון איש על הבעלים בלבד. הרשב"ש, כפי שראינו לעיל, הסביר את היתר השמירה כהיתר מיוחד לבית הדין. הוא הסביר באופן דומה גם את היתר הקצירה (שם):

נראה ממנה ששלוחי ב"ד יכולין ללקוט בשביל עניים, והוא הדין לשמור לפי שב"ד הם יד עניים כדאיתא בפרק שור שנגח ארבעה וחמשה.

גם בנוגע לקצירה, מעמד של בית הדין כ"יד עניים" מתיר להם את האיסור. למחלוקת זו השלכה חשובה על יישום אוצר בית דין כיום: לפי הרשב"ש בית דין יוכל לשכור כשלוחו גם את בעל השדה, אך לפי החזון איש בית הדין לא יוכל לעשות זאת.⁸

ז. פעולות גידול בעזרת אוצר בית דין

נסיים בהערה קצרה על יישום אוצר בית דין בשלבי הגידול. אוצר בית דין מוזכר בתוספתא ובראשונים במסגרת פעולות הקציר והאסיף. האם יש לו מקום גם במסגרת פעולות הגידול? מצד אחד יש כאן לכאורה הרחבה גדולה מעבר לאמור בתוספתא. אך מצד שני, אין כאן הרחבה כלל, שהרי שום איסור אינו מותר לבית הדין והם ודאי יפעלו כאדם רגיל. לא יעלה על הדעת שהזריעה למשל נאסרה לבעלים בלבד או הותרה לבית דין. מותר לעשות רק מלאכות לשמירה על הקיים, 'לאוקומי', והיתר זה מאפשר לכל חקלאי לעבוד ואינו מצריך בית דין. אם כן, איזה מקום יכול להיות לבית הדין בשלבי הגידול? יכולה להיות לו השפעה גדולה, כיוון שבימינו גם פעולות 'לאוקומי' כרוכות בהשקעה כספית גדולה ובמאמצים רבים. האם חקלאי יכול לבקש תשלום על ההשקעה שהשקיע בפירות האילן? האם למרות האיסור לסחור בפירות השביעית עצמם, אפשר לקבל תמורה לעבודת הגידול שלהם? זה חידוש גדול שכלל אינו פשוט. הוא נראה מנוגד ליסוד ההפקר ואיסור הסחורה. מאחר שכך, יתכן שרק הגדרתו של החקלאי מראש כשליח הציבור, כפועל שנשכר על ידי בית דין גם לגידול, יכולה להתיר את קבלת הכסף.⁹

8. אך יתכן שבכל זאת הדבר מותר, שכן יתכן שעבודה בשליחות בית הדין שונה ואין בה משום הפגנת בעלות.

וראה בשו"ת משנת יוסף ח"ג סימן לח-מ.

9. ראה בספרו של הרב וייטמן, לקראת שמיטה ממלכתית במדינת ישראל, פרק יג.